

1, 9 Over leugenaars

a Geen mens is minder geschikt dan ik om over het geheugen te praten. Want het lijkt wel of ik het bijna niet heb, en ik geloof niet dat in de hele wereld ook maar iemand anders zo'n afschuwelijke gatenkaas heeft als ik. Voor de rest is alles in mij middelmatig of gewoon. Maar in dit opzicht heb ik, dacht ik zo, mijn gelijke niet en maak ik er met recht aanspraak op naam en faam te krijgen.

b Natuurlijk is dat een handicap *c* (want juist omdat het geheugen zo belangrijk is, noemt Plato het een grote en machtige godheid) *b* en als mijn strekgenoten van iemand zeggen dat hij geen geheugen heeft, bedoelen ze dat hij ze niet allemaal op een rijtje heeft. Daarom denken ze dat ze mij tegen moeten spreken als ik klaag over mijn slechte geheugen: alsof ik over mijzelf zeg dat ik niet goed snik ben. De mensen hier zien geen verschil tussen geheugen en verstand. Zo kom ik er natuurlijk niet best af. Maar ze doen mij onrecht, want de ervaring leert eerder het tegendeel, en wel dat een uitstekend geheugen vaak samengaat met een zwak verstand. Ze doen mij, die vriendschap boven alles stel, nog een ander onrecht ook; want de woorden waarmee ze mijn kwaal aanduiden, houden in dat ik liefdeloos ben. Ze wijten de zwakte van mijn geheugen aan gebrek aan geneztheid, van een fysieke kwaal maken ze een mentale tekortkoming, en ze zeggen 'Hij is vergeten wat we hem vroegen of wat hij beloofde. Hij denkt niet meer aan zijn vrienden. Hij is glad vergeten dat hij uit sympathie voor mij dit zou zeggen of doen, of dat zou verzwijgen.' Zeker, ik vergeet

de dingen gemakkelijk, maar als er iets is wat ik niet doe, is het wel: in het vergeetboek schrijven wat een vriend mij heeft opgedragen. Mijn gebrek alleen is al erg genoeg, ze moeten er niet ook nog eens een nare trek van maken, en bovendien een trek die zozeer in strijd is met mijn aard.

Wat mij een beetje troost is in de eerste plaats *c* dat deze kwaal mij heeft geholpen een nog groter kwaad te overwinnen dat gemakkelijk in mij de kop had kunnen opsteken, namelijk de ambitie. Want voor iemand die zich inlaat met wereldse zaken is een slecht geheugen een onoverkomelijk gebrek. En naarmate mijn geheugen zwaker werd, heeft de natuur als vanzelf—en van deze werking zijn heel wat soortgelijke voorbeelden te geven—andere vermogens in mij versterkt. Als ik de ideeën en opvattingen van anderen dankzij een goed geheugen paraat zou hebben, zouden mijn geest en verstand, afgaand op anderen, gemakkelijk verweekt en ingeslapen zijn, wat bij de meeste mensen gebeurt als ze hun eigen krachten niet aanspreken. *b* Daardoor ben ik korter van stof als ik spreek, want de opslagkamer van de verbeelding is meestal minder goed gevuld dan die van het geheugen: *c* als ik een goed geheugen had gehad, zou ik al mijn vrienden de oren van het hoofd hebben geperaat. Want elk onderwerp kan mijn gedachten op gang brengen en roept een specifiek vermogen in mij wakker om er met vaart en verve over te spreken en uit te weiden. *b* Dat dit treurig is ervaar ik bij sommige van mijn beste vrienden: hoe scherp en vollediger hun geheugen iets oproept, hoe verder ze teruggrijpen in het verleden, en ze diepen zoveel losse details op dat de pointe van een goed verhaal eronder bedolven wordt. En als het niet goed is, vervloek je ofwel hun goede geheugen, ofwel hun gebrek aan zelfkritiek. *c* Als je eenmaal aan een verhaal bent begonnen, is het moeilijk ermee op te

houden of kort van stof te zijn, terwijl je een goed paard er juist in de eerste plaats aan herkent dat het kort en krachtig halt weet te maken. Ik ken bekwaame sprekers die als ze eenmaal van wal zijn gestoken, er geen eind aan kunnen maken, zelfs niet als ze dat willen. Op zoek naar een goede afronding van hun betoog kletsen ze maar door, als iemand die op het punt staat flauw te vallen. Vooral oude mensen zijn te duchten, die zich gebeurtenissen uit het verleden blijven herinneren, maar niet meer weten hoe vaak zij die al hebben verteld. Ik heb meegemaakt hoe heel amusante verhalen uiterst vervelend werden, omdat alle aanwezigen ze al honderd keer uit de mond van de verteller hadden vernomen. *b* Een tweede reden tot troost is dat ik mij, zoals een schrijver uit de oudheid zei, de mij aangedane beledigingen niet meer herinner. *c* Ik heb eigenlijk een souffleur nodig, zoals Darius, die, om de hem door de Atheners aangedane belediging niet te vergeten, telkens als hij aan tafel ging een page driemaal achtereen in zijn oren liet toeteren: 'Sire, vergeet de Atheners niet!' *b* Bovendien lachen de steden of boeken die ik al kende mij, als ik ze weer zie, altijd weer toe met een nieuwe, onvermoede lach.

a Ze zeggen niet voor niets dat als je niet zo sterk van memorie bent je beter geen leugenaar kunt zijn. Ik weet dat taalkundigen een onderscheid maken tussen liegen en een onwaarheid vertellen; zij zeggen dat een onwaarheid vertellen erop neerkomt dat je een onware mededeling doet die je echter voor waar houdt, en dat het Latijnse werkwoord *mentiri*, waar het Franse *mentir* van is afgeleid, zoveel betekent als: 'ingaan tegen wat *geweten* is', en dat het predikaat leugenaar slechts op hen slaat die iets zeggen dat in strijd is met wat ze weten. Over deze laatste nu, die ofwel iets van a tot z uit hun duim zuigen, ofwel een feitelijke waarheid verdraaien

en naar hun hand zetten, wil ik het hier hebben. Zodra iemand de feiten verdraait en naar zijn hand zet, kan het haast niet anders of hij zal zich in de details vergissen wanneer hij hetzelfde verhaal meer dan eens vertellen moet. Want omdat de ware toedracht, waarvan hij aanvankelijk kennis heeft genomen, zich in zijn geheugen heeft gegrift, is het bijna zeker dat deze weer voor het geestesoog opdoemt en de leugenversie verdringt, die zich niet zo vast in het bewustzijn kan hebben geprint. Zo moeten, doordat details van het primair waargenomen telkens weer de geest binnenstuipen, de onware toevoegingen en verdraaiingen wel aan het geheugen ontglippen. Als hij iets volslagen uit zijn duim zuigt, lijkt hij, omdat zijn leugen dan op geen enkele daarmee strijdige impressie stuit, minder risico te lopen dat hij zich vergist. Toch zullen ook zulke verhalen, omdat ze gebaseerd zijn op loze verzinsels die geen enkel houvast bieden, gemakkelijk aan het geheugen ontvallen, tenzij dat heel scherp is. *b* Daarvan ken ik menig grappig voorbeeld, van mensen die er prat op gaan dat zij hun woorden altijd zo weten te draaien dat het gunstig is voor de onderhandelingen die zij voeren en dat de vorsten met wie zij spreken zich erin kunnen vinden. Want omdat de omstandigheden waaraan zij hun geweten en goede trouw dienstbaar maken vaak aan veranderingen onderhevig zijn, moeten zij keer op keer hun woorden aanpassen. Zo komt het dat zij een en hetzelfde ding nu eens grijs dan weer geel noemen, en tegen de een dit zeggen, tegen de ander dat. Maar als de mensen die zulke tegenstrijdige informatie ontvangen nu eens bij toeval aan elkaar overbrengen wat ze hebben gehoord, wat komt er dan van die fraaie diplomatie terecht? Er nog van afgezien dat ze door onvoorzichtige manoeuvres vaak zichzelf in verlegenheid brengen: want welk geheugen is in staat zich al die

verschillende wijzen te herinneren waarop het een en hetzelfde feit heeft gerepresenteerd! Ik weet dat veel van mijn tijdgenoten dolgraag de reputatie zouden hebben een gewiekst onderhandelaar te zijn, maar ze vergeten dat als je zo'n reputatie eenmaal hebt je niet veel meer kunt uitrichten.

Liegen is werkelijk een ellendige ondeugd. Alleen krachtens het woord zijn wij mens en staan met elkaar in contact. Als wij besefsen hoe afschuwelijk de leugen is en wat wij ermee aanrichten, zouden wij die overtredding te vuur en te zwaard bestrijden, en met meer reden dan andere misdaden. Ik vind dat kinderen doorgaans volkomen misplaatst worden gestraft en gepijnigd voor onschuldige vergrijpen of kwajongensstreken die zonder consequenties of ernstige gevolgen zijn. Alleen zouden volgens mij de leugen en, in iets mindere mate, de halstarrigheid met alle mogelijke middelen moeten worden bestreden zodra ze de kop opsteken. Zij groeien met de kinderen mee. Als de tong deze kwalijke gewoonte eenmaal heeft aangenomen, kan hij zich er vreemd genoeg bijna niet meer van bevrijden. Zo komt het dat mensen die voor de rest heel fatsoenlijk zijn, verstaafd raken aan de leugen. Ik heb een prima kleermaker, die ik nooit iets waars hoor zeggen, zelfs niet als hij er baat bij heeft.

Had de leugen maar net als de waarheid één gezicht; dan zouden wij beter af zijn. Want dan konden wij het omgekeerde van wat een leugenaar zegt voor waar aannemen. Maar de keerzijde van de waarheid heeft honderdruizend gezichten en is zonder paal en perk.

De pythagoreeërs zeggen dat het goede zeker en eindig, het kwade oneindig en onzeker is. Duizend wegen leiden van het doel af, één gaat ernaar toe. Zelfs als het om mijn hachje ging, weet ik bijna zeker dat ik dat gevar niet zou bezweren door plechtig en pertinent een leugen te vertellen.

Een van de kerkvaders zegt dat wij beter in het gezelschap kunnen zijn van onze hond dan in dat van een man wiens taal wij niet spreken. *Omdat de ene vreemdeling de ander nauwelijks een mens toeschiijnt!*¹ En leugentaal is heel wat minder sociaal dan stil te zwijgen.

a Koning Frans I ging er prat op dat hij Francisco Taverna, iemand die vermaard was om zijn behendige taalgebruik, in zijn eigen leugens had weten te verstrikken. Taverna was door Francesco Sforza, de hertog van Milan, afgevaardigd om hem te verontschuldigen bij de koning vanwege een zaak van groot belang. De kwestie was deze: teneinde op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen in Italië, waaruit hij kort daarvoor was verdreven, zelfs uit het hertogdom Milaan, had de koning het plan opgevat om in de omgeving van de hertog een hem toegewijde edelman te stationeren, in feite een gezant, maar voor de buitenwereld een gewoon staatsburger, die daar zogenaamd was voor particuliere aanlegenheden. De hertog kon namelijk geen openlijke betrekkingen met ons onderhouden zonder zijn eigen belangen ernstig te schaden, omdat hij destijds zeer afhankelijk was van de Duitse keizer, vooral ook omdat hij een huwelijk wilde sluiten met diens nicht, de dochter van de Deense koning, de huidige hertogin-douairière van Lotharingen. Voor deze missie werd een Milaanse edelman, 's konings stalmeester, genaamd Merveille, afgevaardigd met geheime geloofs- en gezantsbrieven. Bovendien kreeg hij enkele aanbevelingsbrieven aan het adres van de hertog mee, waarin deze voor de schijn verzocht werd hem te steunen in zijn particuliere aangelegenheden. Merveille verbleef zo lang bij

1. Ut externus alieno non sit hominis vice. (Plinius, *Beschrijving van de natuur*, VII, 7)

de hertog dat het de keizer ter ore kwam, en dit was vermoedelijk de oorzaak van wat nu volgt: de hertog liet hem, zogenoemd omdat hij een moord had gepleegd, na een schijnproces van twee dagen, in het holst van de nacht onthoofden. Signor Taverna, die over de toedracht van deze geschiedenis een lang verhaal in elkaar had gedraaid (want om genoegdoening te krijgen had de koning zich tot alle vorsten van de christenheid, ja tot de hertog zelf gewend), werd op een ochtend door de koning ontvangen. Om zijn verhaal kracht bij te zetten gaf hij een reeks plausibele verklaringen van de toedracht: de hertog had Mervillele altijd alleen maar als een particuliere edelman beschouwd, als een onderdaan die in Milaan zaken was komen doen en nooit een ander gezicht had getoond. De hertog had zelfs nooit geweten dat de man in dienst van het koningshuis of een bekende van de koning was geweest, laat staan dat hij hem voor een gezant had gehouden. De koning kwam van zijn kant met verscheidene tegenwerpingen, bestookte hem met vragen en dreef hem tenslotte in het nauw met het feit dat de executie 's nachts had plaatsgevonden, als was het iets dat het daglicht niet kon velen. De arme man werd hierdoor van zijn stuk gebracht, en om zijn figuur te redden antwoordde hij dat de hertog het uit respect voor Zijne Majesteit zou hebben betreurd als de executie overdag zou hebben plaatsgevonden. Het zal iedereen duidelijk zijn hoezeer het hem in dank werd afgenomen dat hij zich zo had vergalopperd, en dat nog wel ten overstaan van iemand met zo'n fijne neus als koning Frans.

Paus Julius II stuurde een gezant naar de Engelse koning om hem op te zetten tegen de Franse koning. Tijdens de audiëntie die de gezant werd verleend om zijn opdracht uiteen te zetten verwijde de koning bij de moeilijkheden die de

voorbereidingen op een treffen met zo'n machtige koning zijns inziens met zich meebrachten. Toen hij dit antwoord met redenen omkleedde, beaamde de gezant nogal ondoordacht dat hij die moeilijkheden zelf ook had gezien en er de paus op gewezen had. Door deze uitspraak, die totaal niet strookte met zijn misse, namelijk om de Engelse koning er toe te brengen op stel en sprong een oorlog te beginnen, rees bij de vorst het vermoeden dat deze gezant op de hand van de Fransen was, welk vermoeden later bevestigd werd. Toen de paus daarvan op de hoogte was gesteld, werden 's mans goederen verbeurd verklaard, en het scheelde niet veel of het had hem het leven gekost.